

ΒΙΟΗΘΙΚΗ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

(Δοκίμιον υπέρ της προόδου των επιστημών υγείας και της συμβολής σε αυτήν της καχυποψίας των φιλοσόφων, η οποία χρήσιμον είναι να συνοδεύει την προσέγγιση των προβλημάτων της βιοηθικής)

Εισαγωγικά

Η εντυπωσιακή, κατά τις τελευταίες δεκαετίες, ανάπτυξη επιστημών οι οποίες αφορούν στο αγαθό της υγείας και, γενικότερα, της ζωής των ανθρώπων, έφερε στο προσκήνιο των συζητήσεων, μεταξύ των άλλων ζητημάτων, μια κατηγορία ηθικών προβλημάτων, τα οποία συγκροτούν ό,τι συλλήβδην ονομάζεται «βιοηθική». Τα ζητήματα της βιοηθικής προβάλλονται συνήθως ως ιδιαίτερης δυσκολίας προβλήματα, ως προβλήματα που ξεπερνούν την δυσχέρεια επίλυσης των παραδοσιακών, ούτως ειπείν, ηθικών ζητημάτων. Πρωτίστως, βέβαια, θα ήταν σκόπιμη μια γενική, έστω, χαρτογράφηση των ηθικών προβλημάτων της βιοηθικής, ώστε, έχοντας κανείς υπ' όψη του περί τίνων προβλημάτων πρόκειται, να μπορεί να εκτιμήσει την δυσκολία τους και να αναζητήσει τον τρόπο αντιμετώπισής των.

Είναι γεγονός, ορισμένως, ότι, χάρη στην αλματώδη εξέλιξη των επιστημών της φαρμακολογίας και της ιατρικής, αρρώστειες που άλλοτε ήταν ανίατες αντιμετωπίζονται πλέον με επιτυχία. Σε τούτο συνέβαλαν αποφασιστικά δύο, κυρίως, παράγοντες: οι μεταμοσχεύσεις ανθρώπινων οργάνων και η παραγωγή αποτελεσματικών φαρμάκων. Όπως συνήθως συμβαίνει στην ζωή, όμως, όπου οι επιτυχίες δεν είναι ανέξοδες, κατά τρόπον ανάλογο στην περίπτωση της διενέργειας μεταμοσχεύσεων και της χρήσης φαρμάκων υπάρχει ηθικό κόστος, μια και πολλές φορές οι δυο αυτοί παράγοντες θεραπείας συνεπάγονται προβληματισμούς, διλήμματα, αδιέξοδα.

Μεταμοσχεύσεις

Ειδικότερα, αναφορικά προς τις μεταμοσχεύσεις, η διενέργεια των τελευταί-

ων αυτών προϋποθέτει την ύπαρξη σχετικών μοσχευμάτων. Επειδή, ωστόσο, ο αριθμός των συνανθρώπων μας που έχουν ανάγκη μεταμοσχεύσεων είναι εξαιρετικά μεγάλος, υπάρχει τεράστια ζήτηση μοσχευμάτων, γεγονός που δημιουργεί τις προϋποθέσεις, για να ανθίσει η εμπορία ανθρώπινων οργάνων, στο πλαίσιο της οποίας διαπράττονται αποτρόπαιες πράξεις, όπως ακρωτηριασμοί, δολοφονίες κ.ά.τ. Σε ορισμένες χώρες, συγκεκριμένα, δρουν οργανωμένες εγκληματικές ομάδες, που συστηματικά απάγουν νεαρά πρόσωπα, τα οποία είτε ακρωτηριάζουν, για να τους αποσπάσουν μοσχεύματα προκειμένου να τα πουλήσουν, είτε ακόμη και τα εκτελούν, για να εμπορευθούν στην συνέχεια τα όργανα τους. Παράλληλα προς την δράση των εγκληματικών αυτών οργανώσεων παρατηρείται, επίσης, το φαινόμενο κατά το οποίο συνάνθρωποι μας προσφέρονται «οικειοθελώς», εξαιτίας της δεινής οικονομικής κατάστασης των, να διαθέτουν επί αμοιβή τμήματα του σώματος των για μεταμοσχεύσεις, πράγμα, βέβαια, ηθικά επιλήψιμο σε μια κοινωνία στους κόλπους της οποίας η πώληση του ανθρώπου — είτε στο σύνολο του είτε εν μέρει — είναι ανεπίτρεπτη. Είναι σαφές ότι η κατηγορία των ηθικών αυτών κρουσμάτων δεν θα είχε προκύψει, αν η επιστήμη δεν είχε εξελιχθεί τόσο πολύ στον τομέα των μεταμοσχεύσεων. Το δυστύχημα δε αναφορικά προς την εμπορία του ανθρώπινου σώματος και των συστατικών του είναι ότι ενίοτε είναι ενδεχόμενο, πέρα από ιδιώτες, να εμπλακούν, ακόμη, επίσημοι οργανισμοί παρασυρόμενοι από την επιθυμία του κέρδους, το οποίο η επιστήμη, ως εκ της τεράστιας εξέλιξης της, μπορεί να τους παράσχει, όπως συνέβη κάποτε στην Αμερική, όπου ένας ασθενής, προκειμένου να θεραπευθεί από μια μορφή λευχαιμίας, υπέστη χειρουργική επέμβαση για αφαίρεση σπλήνας. Τα πράγματα ακολουθώντας περιεπλάκησαν, όταν οι επιστήμονες του εργαστηρίου του πανεπιστημιακού νοσοκομείου όπου διενεργήθηκε η χειρουργική επέμβαση του εν λόγω ασθενούς, προκειμένου να παραγάγουν ιντερφερόνη, μια ουσία κατάλληλη για θεραπευτικούς σκοπούς, υπέβαλαν τα λευκά αιμοσφαίρια της σπλήνας του ασθενούς σε καλλιέργειες, οι οποίες, στην συνέχεια, παραχωρήθηκαν σε ένα άλλο πανεπιστημιακό εργαστήριο, το οποίο, με την σειρά του, τις πούλησε σε μια φαρμακευτική βιομηχανία, η οποία τις εμπορεύθηκε. Το αποτέλεσμα ήταν το αρχικό πανεπιστημιακό εργαστήριο και, κατόπιν, ο χειρουργηθείς Αμερικανός να προσφύγουν στην δικαιοσύνη διεκδικώντας τα κέρδη από την πώληση των καλλιέργειών των λευκών αιμοσφαιρίων — το μεν γιατί ήταν εκείνο που προέβη στις καλλιέργειες αυτές, ο δε γιατί τα λευκά αιμοσφαίρια που χρησιμοποιήθηκαν για τις καλλιέργειες ήταν δικά του. Προδήλως, το πρόβλημα, το οποίο δημιουργήθηκε από την χειρουργική επέμβαση του Αμερικανού για την αφαίρεση της σπλήνας του, δεν θα είχε ανακύψει, αν η επιστήμη δεν είχε προοδεύσει τόσο πολύ, ώστε στους κόλπους της να είναι δυνατή η παραγωγή θεραπευτικών ουσιών, όπως η ιντερφερόνη, που να μπορούν ακολουθώντας να μεταμοσχευθούν σε πάσχοντες οργανισμούς. Έτσι, παρατηρείται το φαινόμενο η πρόοδος στον τομέα των μεταμοσχεύσεων να έχει

μεν ως αποτέλεσμα την θεραπεία από αρρώστειες παρέχοντας, έτσι, ανακούφιση στους ανθρώπους από τον πόνο που τους προκαλούν αυτές, αλλά, παράλληλα, να επιφέρει αναστάτωση στην ζωή των ανθρώπων προκαλώντας έντονους ηθικούς προβληματισμούς, όπως συνέβη, για αναφερθεί ένα ακόμη παράδειγμα, στην περίπτωση ενός ζευγαριού στην Γαλλία, το οποίο απέκτησε ένα παιδί που ήταν καταδικασμένο να πεθάνει από λευχαιμία, αν δεν βρισκόταν δότης με κατάλληλο τύπο μυελού των οστών, για να του γίνει μεταμόσχευση. Προς τούτο, ο γιατρός συμβούλευσε το ζευγάρι να αποκτήσει ένα δεύτερο παιδί, το οποίο θα μπορούσε να χρησιμεύσει ως δότης για το καρκινοπαθές αδελφί του. Το ηθικό δίλημμα, που αντιμετώπιζε το εν λόγω ζευγάρι, ήταν αν θα έπρεπε να φέρει στον κόσμο ένα παιδί μόνο και μόνο για να σωθεί το άλλο παιδί τους, οπότε θα παραβιαζόταν η ηθική αρχή, την οποία είχε διακηρύξει ο Καντ, σύμφωνα με την οποία δεν πρέπει να μεταχειριζόμαστε τον άλλο απλώς ως μέσο, ή αν θα έπρεπε, προκειμένου να τηρήσει την εν λόγω ηθική αρχή, να μην επιχειρήσει να γεννήσει άλλο παιδί, οπότε, απορρίπτοντας την δυνατότητα σωτηρίας του άρρωστου παιδιού τους, θα ήταν σαν να καταδίκασε το τελευταίο αυτό σε πρόωρο θάνατο.

Φάρμακα

Τα ηθικά προβλήματα, όμως, που δημιουργούνται από την πρόοδο στην θεραπεία των ασθενειών δεν περιορίζονται στις επιπτώσεις που συνεπάγεται η διενέργεια μεταμοσχεύσεων, η οποία, χάρη στην εξέλιξη της ιατρικής, είναι εφικτή σήμερα, αλλά επεκτείνονται και στις συνέπειες της χρήσης των φαρμάκων, τα οποία είναι δυνατόν να παρασκευαστούν στο πλαίσιο της ανάπτυξης της επιστήμης της φαρμακολογίας. Ένα τέτοιο μείζονος σημασίας ηθικό ζήτημα, ορισμένως, σχετικό προς τα φάρμακα είναι η χρησιμοποίηση εθελοντών. Συγκεκριμένα, πριν τεθούν τα φάρμακα στην διάθεση των αρρώστων, θα πρέπει να ελεγχθούν η αποτελεσματικότητά και οι ενδεχόμενες παρενέργειες των. Προς τούτο, βέβαια, χρειάζονται εθελοντές, άνθρωποι, δηλαδή, οι οποίοι θα συναινούσαν να δοκιμαστούν στον οργανισμό τους η αποτελεσματικότητά και οι πιθανές παρενέργειες των φαρμάκων. Το ηθικό ζήτημα, εν προκειμένω, είναι αν είναι θεμιτό να χρησιμοποιούνται ανθρώπινα όντα ως μέσα θεραπείας άλλων ανθρώπων. Ακόμη και αν οι εθελοντές είναι άνθρωποι οι οποίοι είναι καταδικασμένοι να πεθάνουν και είναι βέβαιον ότι η χορήγηση ενός υπό δοκιμή φαρμάκου δεν πρόκειται να είναι η αιτία του ήδη δεδομένου θανάτου των το πρόβλημα της παραβίασης της ηθικής αρχής, σύμφωνα με την οποία ουδείς θα πρέπει να χρησιμοποιείται ως μέσον εξυπηρέτησης άλλων πέραν αυτού στόχων, παραμένει. Η παραβίαση της ηθικής αρχής δε ότι δεν πρέπει να χρησιμοποιείται ο άλλος ως μέσο γίνεται κραυγαλέα, όταν πρόκειται για εθελοντές, οι οποίοι, προκειμένου να αντιμετωπίσουν δικές

των ανάγκες, δίνουν, εκβιαζόμενοι τρόπον τινά από την ίδια την κατάσταση των, την συγκατάθεση τους να χρησιμοποιηθούν ως μέσα δοκιμής νέων φαρμάκων, όπως συμβαίνει, π.χ., με κρατούμενους φυλακών, με φοιτητές ή με οικονομικά εξαρτώμενους συνανθρώπους μας, στους οποίους παρέχεται, αντίστοιχα, η υπόσχεση της μείωσης της ποινής των, της βοήθειας στις εξετάσεις ή η διάθεση χρηματικού ποσού. Ασφαλώς, η ανάπτυξη της φαρμακολογίας δεν ήταν εκείνη που δημιουργήσε το πρόβλημα της χρήσης των εθελοντών για την φαρμακευτική θεραπεία, οπωσδήποτε, όμως, ήταν εκείνη που, εισάγοντας περισσότερα και δραστικότερα φάρμακα, το κατέστησε οξύτερο.

Πέρα, ωστόσο, από την όξυνση του ηθικού ζητήματος της χρησιμοποίησης εθελοντών, η πρόοδος στην παρασκευή φαρμάκων ήταν η αιτία, ώστε να δημιουργηθούν άλλα σοβαρά προβλήματα, όπως εκείνα που συνεπάγεται η μετάλλαξη του εγκεφάλου, την οποία είναι δυνατόν να επιφέρει η χρήση φαρμάκων. Σε μια κοινωνία, ορισμένως, μπορεί η εξουσία, με την χρήση σχετικών φαρμάκων, μεταλλάσσοντας τον εγκέφαλο των μελών της τελευταίας αυτής, να επηρεάσει την διανοητική λειτουργία και την συμπεριφορά τους έτσι, ώστε να δημιουργήσει τους τύπους των ανθρώπων που την εξυπηρετούν. Τούτο — μια και η εξουσία έχει την δυνατότητα να παρεμβαίνει στην κοινωνία εν αγνοία της τελευταίας αυτής — κάθε άλλο παρά ως ένα νοητό ενδεχόμενο, ως κάτι που ανάγεται στην σφαίρα της φαντασίας θα πρέπει να εκληφθεί. Κάποτε, ορισμένως, στην Ελβετία, όπως έχει σημειωθεί, η κυβέρνηση, θέλοντας να εξαλείψει την βρογχοκήλη, που παρατηρήθηκε σε πληθυσμούς των οροπεδίων της χώρας, φρόντισε, χωρίς οι πολίτες να το αντιληφθούν, να προστεθεί στο μαγειρικό αλάτι ιώδιο, η έλλειψη του οποίου ήταν η αιτία για την ύπαρξη της βρογχοκήλης. Οπωσδήποτε, η αφανής παρέμβαση της εξουσίας, εν προκειμένω, υπήρξε προς όφελος της κοινωνίας, καθώς το αποτέλεσμα τελικά της εν αγνοία των πολιτών πρωτοβουλίας της κυβέρνησης της Ελβετίας ήταν να εξαφανιστεί σχεδόν από την χώρα το φαινόμενο της βρογχοκήλης. Τούτο, όμως, δεν σημαίνει ότι σε άλλες περιπτώσεις η εξουσία δεν θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει τα φάρμακα, τα οποία είναι σε θέση να παράγει η επιστήμη της φαρμακολογίας, για να καταστήσει την κοινωνία πειθήνιο όργανο της. Ένας ισχυρός ηγεμών, λόγου χάριν, δεν θα είχε κανέναν ενδοιασμό, προκειμένου να υποτάξει την κοινωνία στους διεστραμμένους σχεδιασμούς του, να εκμεταλλευθεί την ισχύ φαρμάκων επηρεασμού των εγκεφάλων των ανθρώπων. Μήπως, λοιπόν, μπροστά σε τέτοιου είδους κινδύνους θα ήταν καλύτερα να ανακοπεί η πρόοδος της παρασκευής σχετικών φαρμάκων; Αλλά τότε δεν θα καταδικάζονταν άλλοι συνάνθρωποι μας, οι οποίοι, χρησιμοποιώντας τα φάρμακα αυτά, θα ήταν δυνατόν να ανακουφιστούν από την αρρώστεια ένεκα της οποίας υποφέρουν και από τον πόνο που την συνοδεύει; Το ηθικό ζήτημα, εν προκειμένω, όμως, μοιάζει να μην αφορά στην επιστήμη και, ως εκ τούτου, να μην είναι θεμιτό να χρησιμοποιηθεί ως επιχείρημα κατά της πρόοδου της. Υπεύθυνη για

τον εν λόγω κίνδυνο που διατρέχει η κοινωνία είναι η ίδια η τελευταία αυτή, μια και είναι εκείνη η οποία οφείλει να φροντίζει να προστατευθεί από την αναρρίχηση στην εξουσία ανεξέλεγκτων ηγετών, οι οποίοι, παραβιάζοντας την θεραπευτική χρήση για την οποία παρασκευάστηκαν τα φάρμακα, θα μεταχειριζόταν τα τελευταία αυτά έτσι, ώστε να ικανοποιήσουν τις διεστραμμένες επιδιώξεις των.

Ηθικά διλήμματα, όμως, παρατηρούνται σε έναν άλλο κλάδο της επιστήμης, επίσης, ο οποίος από τις τελευταίες δεκαετίες του 20ού αιώνα διέρχεται περίοδο ακμής. Πρόκειται για την επιστήμη της βιολογίας, ιδιαίτερα δε για το κομμάτι της εκείνο που αναφέρεται στους τομείς της αναπαραγωγής και της κληρονομικότητας.

Αναπαραγωγή

Χάρη στην τεράστια πρόοδο που έχει σημειωθεί, ορισμένως, στους κόλπους της βιολογίας — και πιο συγκεκριμένα της επιστήμης της γενετικής — έχει κατορθωθεί να αντιμετωπιστεί σε πολύ μεγάλο βαθμό μια από τις πηγές της δυστυχίας του ανθρώπου, ήγουν η αδυναμία της αναπαραγωγής του. Περιπτώσεις στειρότητας, που άλλοτε ήταν αζεπέραστες, είναι πλέον θεραπεύσιμες. Έτσι, μια γυναίκα που στο παρελθόν ήταν στείρα, επειδή δεν μπορούσε να συγκρατήσει το έμβρυο στην μήτρα της, σήμερα είναι δυνατόν να αποκτήσει παιδί, καθόσον, με την πρόοδο της επιστήμης, είναι δυνατόν το έμβρυο, το οποίο προήλθε από την γονιμοποίηση του ωαρίου της στείρας γυναίκας, να μεταφυτευθεί στην μήτρα μιας άλλης γυναίκας και να γεννηθεί, έτσι, το παιδί. Ωστόσο, στην περίπτωση αυτή, να μιν αντιμετωπίζεται ένα οργανικό πρόβλημα της στειρότητας, συγχρόνως, όμως, ανακύπτει ένα ηθικής τάξεως ζήτημα. Ποια από τις δυο γυναίκες, συγκεκριμένα, είναι πράγματι η μητέρα του παιδιού: η θεωρούμενη φυσική μητέρα, ήγουν η γυναίκα της οποίας γονιμοποιήθηκαν τα ωάρια, ή η καλούμενη δανεική μητέρα, τούτέστιν η γυναίκα που φιλοξένησε και εξέθρεψε στην μήτρα της καθ' όλην την περίοδο της κύησης το έμβρυο; Το ερώτημα δεν συνιστά απλώς μια θεωρητική υπόθεση, αλλά έχει αποτελέσει αντικείμενο δικαστικής διαμάχης σε χώρες, όπως η Αμερική, όταν η δανεική μητέρα διεκδίκησε από την φυσική μητέρα το παιδί ως δικό της, παρά το γεγονός ότι μεταξύ των δυο πλευρών είχε συναφθεί συμφωνία με όλους τους νομικούς τύπους, στο πλαίσιο της οποίας καθορίστηκε η αμοιβή της δανεικής μητέρας για την παροχή των υπηρεσιών της και η παραίτηση της από κάθε δικαίωμα επί του παιδιού που θα έφερνε στον κόσμο. Η εν λόγω συμφωνία παραβιάστηκε από την πλευρά της δανεικής μητέρας, επειδή η τελευταία αυτή, ύστερα από τόσους μήνες φιλοξενίας του εμβρύου μέσα της, αισθάνθηκε ότι είναι η μάνα που το γέννησε. Ο συναισθηματικός δεσμός της δανεικής γυναίκας με το παιδί το οποίο έφερε στον κόσμο δεν μπορεί να αμφι-

σβητηθεί, αφού κατά το χρονικό διάστημα της κύησης του εμβρίου μέσα της ως την γέννηση του παιδιού είναι φυσικό να έχει δημιουργηθεί ένα πλέγμα πολύ-πλευρης και έντονης επικοινωνίας με το τελευταίο αυτό. Αντίθετα, η φυσική μητέρα παρέλαβε ένα παιδί έτοιμο, το οποίο, ωστόσο, δεν μπορεί να παραγνωρισθεί ότι δεν θα είχε γεννηθεί, αν αυτή δεν είχε διαθέσει για τον σκοπό της γέννησης τα ωάρια της και ότι, από την άποψη αυτή, το εν λόγω παιδί της ανήκει.

Τα ηθικά προβλήματα, όμως, σχετικά με την αντιμετώπιση της στειρότητας βάσει των νέων μεθόδων που ακολουθούνται στο πλαίσιο της ανάπτυξης της γενετικής δεν περιορίζονται στο ζήτημα του προσδιορισμού της μητρότητας ενός παιδιού που γεννήθηκε από το ωάριο μιας γυναίκας αλλά φιλοξενήθηκε καθ' όλην την διάρκεια της κύησης στην μήτρα μιας άλλης γυναίκας. Ένας άλλος μη φυσικός τρόπος γονιμοποίησης, πέρα από την χρήση της μήτρας μιας δανεικής γυναίκας, είναι η καλούμενη γονιμοποίηση σε δοκιμαστικό σωλήνα, σύμφωνα με την οποία αρχικά η διαδικασία παραγωγής του εμβρύου λαμβάνει χώρα σε ένα τεχνικό περιβάλλον, εκτός του σώματος της υποψήφιας μητέρας που διέθεσε τα ωάρια, για να ακολουθήσει η εμφύτευση του εμβρύου στην μήτρα της τελευταίας αυτής, προκειμένου να συνεχιστεί εκεί πλέον η κύηση. Σήμερα μπορεί να λεχθεί ότι η τεχνητή γονιμοποίηση σε σωλήνα έχει εξελιχθεί σε μια διαδικασία ρουτίνας, χωρίς αυτό, ωστόσο, να σημαίνει ότι είναι απαλλαγμένη από ηθικά διλήμματα.

Έτσι, επειδή η μέθοδος σύλληψης σε σωλήνα είναι και πολυέσδη και κά-θε άλλο παρά άνετη, ο γιατρός φροντίζει να παραχθούν κατά τρόπο τεχνικό, έξω από το σώμα της υποψήφιας μητέρας περισσότερα από ένα έμβρυα ούτως, ώστε, αν αποτύχει η εμφύτευση ενός εμβρίου στην μήτρα της τελευταίας αυτής, να είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθούν τα υπόλοιπα και να αποφευχθούν, κατ' αυτόν τον τρόπο, η δαπάνη αλλά και η ταλαιπωρία της εκ νέου τεχνητής γονιμοποίησης. Είναι ενδεχόμενο, όμως, η εμφύτευση του πρώτου εμβρίου να είναι επιτυχής, οπότε τίθεται το ερώτημα τι θα πρέπει να γίνει με τα εναπομείναντα εφεδρικά έμβρυα. Για πόσο καιρό θα πρέπει να διατηρηθούν αυτά, ώστε να χρησιμοποιηθούν από το ζευγάρι στο οποίο ανήκουν; Κι αν υποτεθεί ότι δεν πρόκειται να τα χρειαστεί το ζευγάρι στο οποίο ανήκουν, μπορούν να διατεθούν σε κάποιο άλλο ζευγάρι που αδυνατεί να αποκτήσει παιδί με φυσιολογικό τρόπο; Τότε, όμως, δεν τίθεται το ερώτημα ποιου πράγματι ζευγαριού είναι το παιδί που θα έλθει στον κόσμο: εκείνου που διέθεσε το έμβρυο ή εκείνου του οποίου η γυναίκα κυοφόρησε μέσα της το έμβρυο; Η απορία αυτή παραπέμπει σε ένα ηθικό ζήτημα αντιστρόφως ανάλογο προς εκείνο το οποίο τίθεται αναφορικά προς την περίπτωση της δανεικής μητέρας: δικαιούται το ζευγάρι που διέθεσε το έμβρυό του να διεκδικήσει αργότερα, όταν και όποτε το θελήσει, το παιδί που θα γεννήσει το ζευγάρι του οποίου η μητέρα το έφερε στον κόσμο αφού το κυοφόρησε μέσα της καθ' όλο το διάστημα την κύησης; Αλλά ακόμη και αν τα εφεδρικά έμβρυα, τα οποία δημιουργήθηκαν με την μέθοδο της γονιμοποίησης σε σωλήνα,

δεν χρησιμοποιηθούν από το ζευγάρι που τα διέθεσε ή δεν παραχωρηθούν σε άλλο ζευγάρι το οποίο αδυνατεί να αποκτήσει παιδί με φυσικό τρόπο, τίθεται το ερώτημα: τι μπορούν να γίνουν τα εφεδρικά αυτά έμβρυα; Μια λύση θα ήταν να θανατωθούν, μια άλλη λύση θα ήταν να χρησιμοποιηθούν για ερευνητικούς σκοπούς. Αν, όμως, θεωρηθεί ότι το έμβρυο δεν είναι απλώς ένα άψυχο τμήμα του ανθρώπινου οργανισμού, όπως, π.χ., το χέρι ή το νεφρό, αλλά ότι αποτελεί μια δυνάμει ανθρώπινη ζωή, τότε τίθεται, αντιστοίχως, το ηθικό ζήτημα της αφαίρεσης ανθρώπινης ζωής και το ηθικό ερώτημα για το αν είναι θεμιτό τα εφεδρικά έμβρυα του δοκιμαστικού σωλήνα να χρησιμοποιηθούν ως μέσα προαγωγής της έρευνας παραβιάζοντας, έτσι, την αρχή ότι η ανθρώπινη ύπαρξη δεν πρέπει να χρησιμοποιείται ως μέσον.

Αλλά τα ηθικά ζητήματα που συνεπάγεται η γονιμοποίηση σε δοκιμαστικό σωλήνα δεν περιορίζονται σε όσα αναφέρθηκαν παραπάνω. Έτσι, υποστηρίχθηκε ότι η τεχνητή αυτή μέθοδος γονιμοποίησης μπορεί να γίνει η αιτία να γεννηθούν ορφανά παιδιά. Τούτο μπορεί να συμβεί, αν πεθάνει ο σύζυγος σε ένα ζευγάρι, το οποίο εν τω μεταξύ, λόγω του προβλήματος της στειρότητας που αντιμετώπιζε, είχε αποφασίσει να ακολουθήσει την μέθοδο του δοκιμαστικού σωλήνα, και η γυναίκα ζητήσει να της εμφυτευθούν τα παρασκευασθέντα έμβρυα. Το ηθικό ερώτημα είναι: δικαιούται κανείς να φέρει ενσυνειδήτως στον κόσμο ορφανά παιδιά; Ένα άλλο ηθικό ζήτημα, επίσης, που προκύπτει από την χρήση της μεθόδου του σωλήνα είναι, όταν ένα ζευγάρι, που αντιμετωπίζει το πρόβλημα της στειρότητας, χωρίσει, ενώ, εν τω μεταξύ, έχει προσφύγει στην εν λόγω τεχνητή μέθοδο παρασκευής εμβρύων. Σε ποιον από τους δυο συζύγους ανήκουν τα τελευταία αυτά; Έχει δικαίωμα ο σύζυγος να ζητήσει από τον γιατρό να τα εμφυτεύσει σε μιαν άλλη γυναίκα —την νέα σύζυγο του ενδεχομένως; Αν συμβεί δε αυτό, ποια από τις δυο γυναίκες είναι η μητέρα του παιδιού; η πρώτην σύζυγο ή η δεύτερη γυναίκα; Κατά τρόπον ανάλογο, είναι ηθικά σωστό, άμα χωρίσει το ζευγάρι, η σύζυγος να μπορεί να χρησιμοποιήσει τα παραχθέντα έμβρυα με το ενδεχόμενο να γεννήσει ένα ορφανό παιδί ή, εφόσον εν τω μεταξύ παντρευτεί, ένα παιδί με αμφισβητούμενο πατέρα, μια και το ερώτημα αν ο πατέρας του παιδιού της είναι ο δεύτερος ή ο πρώτος σύζυγος της θα παραμένει ανοικτό;

Κληρονομικότητα

Ηθικά ζητήματα, όμως, δημιουργήθηκαν, επίσης, από τις εξελίξεις που σημειώθηκαν σε έναν άλλο, πέρα από τον τομέα της αναπαραγωγής, κλάδο της βιολογίας, σε εκείνον που αναφέρεται στην κληρονομικότητα. Μπορεί η επιστήμη της γενετικής, ορισμένως, η οποία έχει ως αντικείμενο ερευνών τα ζητήματα της κληρονομικότητας, να προσέφερε σημαντικά οφέλη στην ποιότητα του ανθρώπι-

νου πληθυσμού, αλλά, παράλληλα, προκάλεσε και έντονους προβληματισμούς ως προς την μοίρα του τελευταίου αυτού. Έτσι, χάρη στην τεράστια ανάπτυξη της γενετικής είναι δυνατόν κατά την φάση της κυοφορίας του εμβρίου να επισημανθούν προδιαθέσεις για ασθένειες ή να διαγνωσθούν αρρώστιες και να επιχειρηθεί, ακολούθως, να ληφθούν τα κατάλληλα μέτρα πρόληψης και θεραπείας. Αυτή φαίνεται να είναι η θετική πλευρά της προόδου της επιστήμης της γενετικής, η οποία, όμως, μπορεί να αποκτήσει απάνθρωπο χαρακτήρα. Ειδικότερα, στην περίπτωση κατά την οποία διαπιστωθεί στην διάρκεια της κύησης ότι το πρόσωπο που πρόκειται να γεννηθεί είναι φορέας κάποιας ανιάτης ασθένειας, η οποία δεν θα του εξασφαλίσει παρά μια άχαρη και μικράς διάρκειας ζωή, τίθεται το ερώτημα μήπως θα ήταν καλύτερα να διακοπεί η κύηση του εμβρύου. Προς την ενθάρρυνση της πρόωρης θανάτωσης του εμβρίου το οποίο έχει διαπιστωθεί ότι είναι φορέας ανιάτης αρρώστειας απάδουν μια σειρά από επιχειρήματα. Θα μπορούσε, αίφνης, να υποστηριχθεί ότι δεν αποκλείεται κάποιος που βρίσκεται στον τροχό του πόνου να προσδώσει στην ζωή του νόημα και ποιότητα. Χαρακτηριστική, εν προκειμένω, ήταν η περίπτωση του Επίκουρου, ο οποίος, αν και φιλάσθετος, ένοιθε ευτυχισμένος. Έπειτα, δεδομένου ότι στην ιστορία εξέχουσες προσωπικότητες, όπως ο Πασκάλ ή ο Μότσαρτ, κατόρθωσαν, αν και η ζωή τους υπήρξε σύντομη, να παραγάγουν σημαντικό έργο, εύλογα υπάρχει η υποψία μήπως η διακοπή της κύησης ενός εμβρίου, με το αιτιολογικό ότι εξαιτίας μιας αγιάτρευτης πάθησής του δεν πρόκειται μετά την είσοδο του στον κόσμο να ζήσει πολύ, αφαιρέσει από το πρόσωπο που θα γεννηθεί την δυνατότητα να παραγάγει αξιόλογο έργο, το οποίο, σε τελευταία ανάλυση, θα στερηθεί η ανθρωπότητα. Έχει, όμως, το θηϊκό δικαίωμα να στερήσει κανείς από την ανθρωπότητα την δυνατότητα να γίνει καλύτερη; Και κάτι ακόμη, εφιαλτικό. Η υιοθέτηση της διακοπής της κύησης εμβρύων που είναι φορείς ανιάτων ασθενειών μπορεί σε ένα δικτατορικό καθεστώς να οδηγήσει σε μαζικές εκκαθαρίσεις, προκειμένου να αποφευχθεί η οικονομική επιβάρυνση την οποία χρειάζεται η υποστήριξη των ανθρώπων που θα προέλθουν από τα έμβρυα αυτά. Το πώς, ωστόσο, θα μπορούσε να αντιμετωπιστεί ο εφιάλτης αυτός είναι ζήτημα όχι της επιστήμης αλλά της κοινωνίας. Η τελευταία αυτή, ορισμένως, οφείλει, εκλαμβάνοντας τον κίνδυνο αυτόν ως μια προειδοποίηση, να φροντίσει να οργανωθεί κατά τέτοιο τρόπο και να καταστήσει τους πολίτες της σε τέτοιο βαθμό ευαίσθητους, ώστε να αποκλεισθεί η εκτροπή της σε δικτατορικές μορφές διακυβέρνησης της.

Τα ανεπιθύμητα, όμως, από ηθική άποψη αποτελέσματα, που συνεπάγονται οι εξελίξεις της επιστήμης της γενετικής δεν σταματούν εδώ. Υπάρχουν, ορισμένως, ασφαλιστικές εταιρείες, οι οποίες —εχμεταλλεύόμενες την δυνατότητα που παρέχει η επιστήμη της γενετικής να προβλέπεται βάσει της αποκρυπτογράφησης του γενετικού υλικού ενός ανθρώπου ποια θα είναι η κατάσταση της υγείας του τελευταίου αυτού στο μέλλον— απαιτούν από τους υποψήφιους πελάτες των

την υποβολή σχετικών πιστοποιητικών έτσι, ώστε από αυτούς να ασφαλίζουν εκείνους οι οποίοι δεν προβλέπεται να αρρωστήσουν σοβαρά και να αποκλείζουν τους άλλους των οποίων η υγεία κινδυνεύει να υποστεί βαθιά διαταραχή. Ανάλογοι είναι η συμπεριφορά εταιρειών που πρόκειται να προσλάβουν νέους υπαλλήλους: εκμεταλλευόμενες την δυνατότητα που τους παρέχει η επιστήμη της γενετικής φροντίζουν να προσλαμβάνουν από τους υποψηφίους εκείνους που ξέρουν ότι δεν θα αρρωστήσουν και να αποκλείουν εκείνους που προβλέπεται να προσβληθούν από κάποια σοβαρή ασθένεια. Έτσι, όμως, αξιολογώντας τους ανθρώπους ανάλογα με την μελλοντική κατάσταση της υγείας των, δεν επανερχόμεθα σε έναν φυλετισμό ανάλογο προς εκείνο που δημιουργούσε κατά το παρελθόν η εμφάνιση επιδημιών, όπως η λέπρα ή η χολέρα, στους κόλπους των οποίων οι άρρωστοι θεωρούνταν μιάσματα, σαν άλλης κατηγορίας από τους ανθρώπους πλάσματα; Δυστυχώς, οι εντυπωσιακές εξελίξεις στον τομέα της επιστήμης της γενετικής δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για την αναβίωση του φυλετισμού — κατά την πιο ολοκληρωτική μάλιστα εκδοχή του — στους κόλπους της κοινωνίας. Χάρης, ορισμένως, στην παρασκευή επιθυμητών τύπων ανθρώπου, που μπορεί να εξασφαλιστεί με την παρέμβαση στο γενετικό υλικό, η οποία έχει ήδη επιτευχθεί στο πλαίσιο των επιστημονικών ανακαλύψεων της γενετικής, το εφιαλτικό σχέδιο δημιουργίας στον κόσμο μιας αμιγούς φυλής, το οποίο ο Χίτλερ επιχείρησε να πραγματοποιήσει βιαίως στέλνοντας στον θάνατο εκατομμύρια ανθρώπων, θα μπορεί στο μέλλον ένας όμοιος του δικτάτωρ, εκμεταλλευόμενος τα επιτεύγματα της επιστήμης της γενετικής, να το φέρει εις πέρας κατ' αναίμακτον και, γι' αυτό, πιο αποτελεσματικό, ίσως, τρόπο.

Η παρέμβαση της φιλοσοφίας

Γενικώς, λοιπόν, η δυσχέρεια, την οποία συλλήβδην παρουσιάζουν τα προβλήματα της βιοηθικής — όχι μόνο όσα αναφέρθηκαν παραπάνω, αλλά και άλλα ανάλογα ζητήματα που προέκυψαν και θα προέλθουν ακόμη, ασφαλώς, από την εξέλιξη των επιστημών που έχουν ως αντικείμενο ερεύνης την φροντίδα, την προστασία και την προαγωγή του αγαθού της ζωής — μοιάζει να είναι ανυπέρβλητη. Εν τοιαύτη περιπτώσει, τίθεται το δίλημμα αν θα πρέπει να συναινέσει κανείς στην εξέλιξη της επιστήμης με κίνδυνο να υπονομευθεί η ηθική τάξη στον κόσμο, ή αν, αντιθέτως, θα πρέπει, προκειμένου να διασφαλιστεί η ηθική τάξη στον κόσμο, να αρνηθεί την πρόοδο της επιστήμης. Όποια από τις δυο εκδοχές του διλήμματος κι αν προκριθεί, το αποτέλεσμα θα είναι το ίδιο οδυνηρό: η υπονόμηση της ανθρώπινης ζωής. Πράγματι, χωρίς την εξέλιξη της επιστήμης θα ήταν αδύνατη όχι μόνο η βελτίωση, αλλά και η ασφάλεια ακόμη της ανθρώπινης ζωής, όπως, επίσης, θα καθίστατο αδύνατη η ανθρώπινη ζωή, αν επικρατούσε

η ηθική αναρχία, μια και τότε δεν θα μπορούσε να υπάρξει η κοινωνία, στους κόλπους της οποίας και μόνο μπορούν να επιβιώσουν οι άνθρωποι. Δεν υπάρχει, λοιπόν, κανένας τρόπος διαφυγής από το αδιέξοδο, το οποίο φαίνεται να δημιουργήσαν με τις ηθικές επιπτώσεις των τα εντυπωσιακά επιτεύγματα των επιστημών της ιατρικής, της βιολογίας και της φαρμακολογίας, χάρη στα οποία θεραπεύονται αδυναμίες της φύσης, όπως η στειρότητα, και αρρώστιες, που άλλοτε ήταν ανίατες;

Η άσκηση της φιλοσοφίας, θα ήθελα να πω, όσο και αν η τελευταία αυτή πολλές φορές έχει παρεξηγηθεί σαν περιττή ενασχόληση, σαν αυτό που λέμε χάσιμο χρόνου στην ζωή, μπορεί να φανεί ιδιαίτερα χρήσιμη στην αντιμετώπιση των προβλημάτων της βιοηθικής. Τούτο μπορεί να το καταλάβει κανείς, αν αντιληφθεί τι είναι εκείνο που πράγματι μας υποδεικνύει η φιλοσοφία να κάνουμε.

Συνήθως οι άνθρωποι πιστεύουν ότι έργο της φιλοσοφίας είναι, όταν οι επιστήμες δεν μπορούν πλέον να μας προσφέρουν λύσεις στα ζητήματα που μας απασχολούν, εκείνη, διεισδύοντας βαθύτερα από όσο αυτές στα πράγματα, να μας βοηθάει στην αντιμετώπιση των προβλημάτων. Στην πραγματικότητα, όμως, η φιλοσοφία κάνει κάτι άλλο: μας καλεί, όταν βρισκόμαστε μπροστά σε ένα δίλημμα, σε ένα αδιέξοδο ή σε ένα πρόβλημα, να μην προσπαθούμε να το αντιμετωπίσουμε, να το ξεπεράσουμε ή να το λύσουμε προσθέτοντας στις προσπάθειες που έχουν καταβληθεί για την αντιμετώπισή του τις δικές μας ιδέες — γιατί τότε το πιθανότερο είναι να το περιπλέξαμε ακόμη πιο πολύ —, αλλά να ξαναπάρομε τον δρόμο από την αρχή με την καχυποψία μήπως στην πορεία μέχρι την εμφάνιση του προβλήματος πήγε κάτι στραβά, μήπως όσοι ενεπλάκησαν στην ιστορία του διλήμματος, του αδιεξόδου ή του προβλήματος δεν σκέφτηκαν, δεν υπολόγισαν ή δεν εξέλαβαν κάτι σωστά. Με άλλα λόγια, η φιλοσοφία, όταν καλούμεθα να αντιμετωπίσουμε ένα πρόβλημα, μας προτρέπει να εξετάσουμε το ενδεχόμενο η δυσχέρεια που εμφανίζει αυτό να μην είναι εγγενής, να μην πρόκειται για ένα πραγματικό πρόβλημα αλλά για ψευδοπρόβλημα, για ένα πρόβλημα που οφείλεται σε εξωγενείς παράγοντες — σε παραλείψεις, σε παρανοήσεις, σε παρεξηγήσεις κ.ά.τ. —, που, χωρίς να τους συνειδητοποιήσουμε, αποτέλεσαν τις προϋποθέσεις για την δημιουργία του. Στην περίπτωση αυτή, όμως, δεν αρκεί, παρά να θεραπευθούν οι εξωγενείς αυτοί παράγοντες, για να εξαλειφθεί αυτομάτως και το πρόβλημα που ανέκυψε.

Τι είναι ηθική

Οι παραλείψεις, οι παρανοήσεις ή οι παρεξηγήσεις, που είναι πιθανόν να μας εμπλέξουν σε αξεπέραστα προβλήματα, δεν προέρχονται από μια πηγή. Οι αιτίες ένεκα των οποίων, ασύνειδα, οδηγούμεθα σε αυτές, ποικίλουν. Μπορεί, πρώτον,

να είναι η διαστρέβλωση ενός ορισμού· μπορεί, δεύτερον, να είναι το γεγονός ότι δεν επικεντρώσαμε την προσοχή μας στον τρόπο με τον οποίο πράγματι χρησιμοποιούμε στην ζωή μας τους όρους και τις αρχές βάσει των οποίων ρυθμίζουμε την συμπεριφορά μας· μπορεί, τρίτον, να είναι η εμμονή στο ξεπερασμένο πλέον από την εξέλιξη των πραγμάτων περιεχόμενο των εννοιών.

Ειδικότερα, ο Σωκράτης, ο οποίος θεωρείται ως πρότυπο φιλοσόφου, είχε την πεποίθηση ότι η δημιουργία των προβλημάτων είναι προϊόν ελλειπών ή εσφαλμένων ορισμών για τις έννοιες των πραγμάτων, στα οποία αναφέρονταν τα προβλήματα. Εκεί, δηλαδή, όπου οι συνομιλητές του, εφησυχάζοντες, θεωρούσαν εκείνο για το οποίο γινόταν η συζήτηση ως δεδομένο, ο Σωκράτης διακατεχόταν από την καχυποψία μήπως αυτό δεν είχε οριστεί σωστά, με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί κάποιο πρόβλημα. Η προτροπή του Σωκράτη, για να εξαλειφθούν τα εκάστοτε υπό συζήτηση προβλήματα, ήταν η διατύπωση σωστών ορισμών. Εν ταιαύτη περιπτώσει, αναφορικώς προς τα προβλήματα της βιοηθικής — τα ηθικά ζητήματα που διατυπώθηκαν εξ αφορμής των επιτευγμάτων των επιστημών της ιατρικής, της βιολογίας και της φαρμακολογίας — θα πρέπει, πρωτίστως, να αναζητηθεί ο ορθός ορισμός της ηθικής, ποια είναι πράγματι η έννοια της ηθικής, τι θα πρέπει να καταλαβαίνει κανείς με τον όρο «ηθική». Η στρεβλή άποψη για την ηθική αποτελεί, εν πολλοίς, την ρίζα για τις αξεπέραστες δυσχέρειες που φαίνεται να παρουσιάζουν στην επίλυση τους τα προβλήματα της βιοηθικής.

Κατά καιρούς, ορισμένως, έχουν δοθεί από τους φιλοσόφους διάφοροι ορισμοί για το τι είναι ηθική, τότε κάποιος πράττει ηθικά, ποιο είναι το κριτήριο βάσει του οποίου μια πράξη μπορεί να αξιολογηθεί από ηθική άποψη ως καλή ή ως κακή. Έτσι, σύμφωνα με τον ορισμό της θεωρίας των Σοφιστών, αρχή για την ηθική αξιολόγηση των πράξεων του ανθρώπου είναι το προσωπικό συμφέρον του· σύμφωνα με τον ορισμό που εισηγήθηκε ο Αριστοτέλης, αρχή της αξιολόγησης των πράξεων του ανθρώπου είναι η επιλογή της μεσότητας μεταξύ δύο ακραίων καταστάσεων, όπως στην περίπτωση της αρετής της ανδρείας, η οποία είναι η επιλογή μεταξύ της δειλίας, που είναι έλλειψη, και του θράσους, που είναι υπερβολή· σύμφωνα με τον ορισμό που διατύπωσε ο Χομπς, αρχή της αξιολόγησης των πράξεων του ανθρώπου είναι το ένστικτο της αυτοσυντήρησης· σύμφωνα με τον ορισμό οπαδών της θεωρίας του ωφελιμισμού, όπως ο Μπένθαμ ή ο Μιλ, αρχή της αξιολόγησης των πράξεων του ανθρώπου είναι η προώθηση της κοινωνικής ευδαιμονίας· κ.ο.κ. Από τους ορισμούς αυτούς για την ηθική, ωστόσο, ουδείς θα μπορούσε να θεωρηθεί επαρκής, καθώς, πέρα από τα επιμέρους επιχειρήματα που έχουν διατυπωθεί ενάντια στον καθένα τους χωριστά, όλοι τους πάσχουν ως προς ένα βασικό σημείο — στο γεγονός, ορισμένως, ότι οι εισηγητές των εξαρτούν την ηθική συμπεριφορά του ανθρώπου από την ευθυγράμμισή της προς κάποια αρχή, όπως το προσωπικό συμφέρον, η μεσότητα, το ένστικτο της αυτοσυντήρησης, η κοινωνική ευδαιμονία, κ.ο.κ.

Συγκεκριμένα, η εκδοχή αυτή για την ηθική, σύμφωνα με την οποία η τελευταία αυτή ορίζεται ως ένα αίτημα ευθυγράμμισης του ανθρώπου προς κάποια αρχή, είναι εσφαλμένη, καθόσον απάδει προς ό,τι, κυρίως, χαρακτηρίζει την ηθική. Ειδικότερα, αναγκαίος όρος, προκειμένου να αξιολογηθεί ηθικά μια πράξη, είναι η ελευθερία του προσώπου που την επιτελεί. Για παράδειγμα, ένας άνθρωπος, ο οποίος υπό την απειλή περιστρώφου εξαναγκάστηκε να αποκαλύψει ένα μυστικό που του είχαν εμπιστευθεί, δεν μπορεί να κριθεί ηθικά, γιατί δεν ενήργησε ελεύθερα, εν αντιθέσει προς κάποιον που, προκειμένου να αποκομίσει κάποιο όφελος, προβαίνει στην αποκάλυψη ενός μυστικού που του είχαν εμπιστευθεί: στην δεύτερη αυτή περίπτωση ο δράστης αποτελεί αντικείμενο ηθικής αξιολόγησης, επειδή πράττει ελεύθερα, επειδή, ορισμένως, θα μπορούσε να συμπεριφερθεί διαφορετικά από τον τρόπο που ενήργησε τελικά — να μην αποκαλύψει, δηλαδή, το μυστικό που του εμπιστεύθηκαν αδιαφορώντας για το όφελος που αποκόμισε αποκάλυπτοντας το μυστικό. Έτσι, θεωρίες, όπως εκείνες που διατύπωσαν οι Σοφιστές, ο Αριστοτέλης, ο Χομπς, οι οπαδοί του ωφελιμισμού κ.ά., θεωρίες, δηλαδή, σύμφωνα με τις οποίες είναι υποχρεωμένος κανείς, αν επιθυμεί οι πράξεις του να είναι ηθικά θεμιτές, να πράττει με έναν ορισμένο τρόπο, τουτέστιν να εξαρτά τις πράξεις του από κάποιο κριτήριο ή να ευθυγραμμίζει την συμπεριφορά του προς μια δεδομένη αρχή μη έχοντας την δυνατότητα να πράξει διαφορετικά, δεν συνάδουν προς το πνεύμα της ηθικής, καθόσον στους κόλπους των δεν εξασφαλίζεται η ελευθερία, που αποτελεί την αναγκαία προϋπόθεση της ηθικής.

Εν ονόματι ακριβώς της ελευθερίας, η οποία αποτελεί την αναγκαία προϋπόθεση της ύπαρξης της ηθικής, η τελευταία αυτή παρέχει την δυνατότητα στον άνθρωπο, εφόσον θέλει να κριθεί με τους δικούς της όρους, να πράττει επί τη βάσει όποιας αρχής προκρίνει αυτός. Η δυνατότητα επιλογής των ηθικών αρχών, βάσει των οποίων αποφασίζουν να πράξουν οι άνθρωποι, υπαγορεύεται από τον χαρακτήρα των ηθικών αρχών. Εν αντιθέσει, ορισμένως, προς τις αρχές της φύσης, η ισχύς των ηθικών αρχών δεν εξαρτάται από τίποτε πέρα από τον εαυτό τους. Ειδικότερα, οι αρχές της φύσης αποσκοπούν στην περιγραφή αντίστοιχων κατηγοριών γεγονότων, σύμφωνα με την οποία, τελικώς, υιοθετούνται ή απορρίπτονται αυτές. Συγκεκριμένα, εάν η περιγραφή μιας αρχής της φύσης — όπως, για παράδειγμα, η αρχή περί της διαστολής των μετάλλων, που περιγράφει πράγματι την συμπεριφορά των μετάλλων όταν τα τελευταία αυτά θερμανθούν — αντιστοιχεί στην πραγματικότητα, είναι υποχρεωμένος να δεχθεί κανείς την αρχή αυτή, ενώ εάν η περιγραφή μιας αρχής της φύσης — όπως, λόγου χάριν, η αρχή ότι η γη είναι σταθερή — δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, είναι αναγκασμένος κάποιος να απορρίψει την εν λόγω αρχή. Κατ' αντιδιαστολή προς τον σκοπό της διατύπωσης των αρχών της φύσης, όμως, στόχος των ηθικών αρχών δεν είναι να περιγράψουν την συμπεριφορά γεγονότων

της πραγματικότητας, αλλά να προτρέψουν τα πρόσωπα στα οποία απευθύνονται να πράξουν κατά έναν ορισμένο τρόπο. Ας σκεφτούμε σχετικώς την ακόλουθη στιχομυθία.

Ο Α, απευθυνόμενος στον Β, του λέει «Όλοι οι άνθρωποι πρέπει να τηρούν τις Υποσχέσεις των».

Ο Β, απαντώντας στον Α, του λέει «Στην πραγματικότητα, όμως, δεν συμβαίνει αυτό».

Ο Α, ανταπαντώντας, λέει «Αυτό δεν έχει καμιά σχέση. Εγώ δεν σου είπα τι συμβαίνει στην πραγματικότητα, αλλά τι θα έπρεπε να γίνεται, και σε προτρέπω να κάνεις το ίδιο πράγμα: να τηρείς τις υποσχέσεις σου».

Υστερα από την τελευταία επισήμανση του Α, ο Β είναι υποχρεωμένος να αναλάβει μόνος του την ευθύνη της αποδοχής ή της απόρριψης της προτροπής του Α. Μπορεί κάλλιστα να συμφωνήσει με την ηθική αρχή του Α «Όλοι οι άνθρωποι πρέπει να τηρούν τις υποσχέσεις των» και να αποφασίσει να τηρεί τις υποσχέσεις του, όπως, επίσης, μπορεί κάλλιστα να διαφωνήσει με την ηθική αυτή αρχή λέγοντας «Όλοι οι άνθρωποι δεν πρέπει να τηρούν τις υποσχέσεις των» και να αποφασίσει να μην τηρεί τις υποσχέσεις του. Τούτο ισχύει με όλες τις ηθικές αρχές. Το ποιες από αυτές θα ενστερνιστεί κανείς και το ποιες από αυτές θα αποκηρύξει ανήκει στην δικαιοδοσία του.

Οι ηθικές αρχές, ωστόσο, θα πρέπει, πέρα από την ελευθερία της επιλογής των από τους ανθρώπους, να συνοδεύονται, επίσης, από ένα άλλο χαρακτηριστικό: την συνέπεια των ανθρώπων προς τις αρχές που επιλέγουν. Η ηθική συμπεριφορά, ορισμένως, αποτελεί προνόμιο των ανθρώπων, οι οποίοι, ως έλλογα πλάσματα, οφείλουν, προφανώς, να ρυθμίζουν την ζωή τους σύμφωνα με τις αρχές της νόησης, μεταξύ των οποίων πρωτεύουσα θέση κατέχει η αρχή της μη αντίφασης ή της συνέπειας. Είναι αδιανόητο, για παράδειγμα, έχοντας επιλέξει κανείς την ηθική αρχή «Όλοι οι άνθρωποι πρέπει να τηρούν τις υποσχέσεις των», να θεωρήσει σε μια δεδομένη στιγμή δικαίωμα του να μην τηρήσει την υπόσχεση του, κατά τον ίδιο τρόπο που είναι αντιφατικό να υποστηρίξει κανείς ότι ένα κόκκινο τριαντάφυλλο δεν είναι κόκκινο. Με την εμπλοκή του σε ηθικής τάξεως ζητήματα ο άνθρωπος δεν παύει να είναι λογικό ον.

Εν κατακλείδι, λοιπόν, ό,τι προσδιορίζει την ηθική δεν είναι οι αρχές εν ονόματι των οποίων, κατά τους εισηγητές των, είναι υποχρεωμένος να πράττει ο άνθρωπος, αλλά ο τρόπος σύμφωνα με τον οποίο οφείλει να συμπεριφέρεται κανείς, αν θέλει ο ίδιος και οι πράξεις του να αξιολογηθούν ηθικά — ένας τρόπος, ορισμένως, ο οποίος συνίσταται αφενός μεν στην δυνατότητα του πράττοντος προσώπου να επιλέγει ελεύθερα τις αρχές βάσει των οποίων θέλει να αξιολογείται η συμπεριφορά του, αφετέρου δε στην δέσμευσή του να μην αντιφάσκει

προς τις αρχές που αυτό έχει επιλέξει. Η στρέβλωση, ακριβώς, του χαρακτήρα της ηθικής είναι ενδεχόμενο να σταθεί η αιτία, ώστε να προκύψουν αξεπέραστα προβλήματα, όπως συμβαίνει με ορισμένα, τουλάχιστον, από τα ζητήματα της βιοηθικής, τα οποία δεν αρκεί παρά να αποκατασταθεί ο ορισμός της ηθικής στις σωστές διαστάσεις του για να εκλείψουν και αυτά μαζί.

Ηθική και επιστήμη

Ένα από τα προβλήματα της βιοηθικής, ορισμένως, που αναφέρθηκε παραπάνω, είναι το ζήτημα της άνθισης της εμπορίας του ανθρώπινου σώματος εξαιτίας του κέρδους από την διενέργεια των μεταμοσχεύσεων. Το ηθικό δίλημμα, εν προκειμένω, είναι αν θα πρέπει να γίνονται μεταμοσχεύσεις για την σωτηρία συνανθρώπων μας με αντίτιμο την άνθιση της εμπορίας του ανθρώπινου σώματος ή αν, απεναντίας, θα πρέπει να μη διενεργούνται μεταμοσχεύσεις για την σωτηρία συνανθρώπων μας με όφελος την περιστολή του φαινομένου της εμπορίας του ανθρώπινου σώματος. Το φερόμενο ως αξεπέραστο εν λόγω ηθικό δίλημμα, ωστόσο, οφείλεται στην αθέμιτη εξομοίωση μιας ηθικής αρχής — ότι το ανθρώπινο σώμα δεν πρέπει να γίνεται αντικείμενο εμπορίου — με μια επιστημονική αρχή — ότι οι μεταμοσχεύσεις αποτελούν μέσον θεραπείας ασθενειών του ανθρώπου. Εν αντιθέσει προς την περί ου ο λόγος επιστημονική αρχή, η οποία έχει αντικειμενική ισχύ — υπό την έννοια ότι, όπως ένας νόμος της φύσης, μπορεί να διαπιστωθεί από τα πράγματα —, η ηθική αρχή, σύμφωνα με την οποία το ανθρώπινο σώμα δεν πρέπει να γίνεται αντικείμενο εμπορίου, είναι, όπως κάθε άλλη ηθική αρχή, ανεξάρτητη από την πραγματικότητα. Το αν πρέπει ή δεν πρέπει να γίνεται εμπορία του ανθρώπινου σώματος είναι ζήτημα επιλογής του καθενός μας. Βεβαίως, η συντριπτική πλειοψηφία των ανθρώπων υποστηρίζει ότι δεν πρέπει να γίνεται εμπορία του ανθρώπινου σώματος. Υπάρχει, όμως, και ένας μικρός αριθμός ανθρώπων, οι έμποροι του ανθρώπινου σώματος, οι οποίοι θεωρούν ηθικά θεμιτή την οικονομική εκμετάλλευση του ανθρώπινου σώματος αλλιώς δεν θα επιδίδονταν σε αυτήν. Εν ονόματι της ελευθερίας των ανθρώπων να επιλέγουν τις ηθικές αρχές βάσει των οποίων ρυθμίζουν την συμπεριφορά τους δεν μπορεί να αμφισβητηθεί το δικαίωμα να επιλέξει κανείς την αρχή ότι η εμπορία του ανθρώπινου σώματος είναι θεμιτή, εφόσον βέβαια είναι συνεπής αυτός προς την εν λόγω αρχή, εφόσον, ορισμένως, διακηρύσσει την αρχή ότι η εμπορία του ανθρώπινου σώματος είναι θεμιτή και εξακολουθεί να την υποστηρίζει ακόμη και όταν, πέφτοντας θύμα μιας ομάδας αδίστακτων εμπόρων του ανθρώπινου σώματος, γίνεται ο ίδιος αντικείμενο εμπορίας σώματος. Το γεγονός ότι δεν υπάρχει κανένα κριτήριο πέρα από τις αρχές «Η εμπορία του ανθρώπινου σώματος είναι επιλήψιμη» και «Η εμπορία του ανθρώπινου σώματος είναι θεμι-

τή», βάσει του οποίου να μπορεί να εκτιμηθεί ποια από τις δυο αυτές αρχές είναι ορθή, παρέχει την δυνατότητα σε κάποιον να επιλέξει ο ίδιος σύμφωνα με ποια από τις αρχές αυτές θα πρέπει να ρυθμίζει ο άνθρωπος την συμπεριφορά του. Αντιθέτως, τέτοια δυνατότητα επιλογής δεν υπάρχει στην περίπτωση επιστημονικών αρχών του τύπου «Οι μεταμοσχεύσεις αποτελούν μέσον θεραπείας ασθενειών του ανθρώπου» και «Οι μεταμοσχεύσεις δεν αποτελούν μέσον θεραπείας ασθενειών του ανθρώπου». Το ποια από τις δυο αυτές επιστημονικές αρχές είναι η σωστή καθορίζεται από την πραγματικότητα, χωρίς για τον καθορισμό αυτόν να χρειαστεί, όπως συμβαίνει στην περίπτωση των ηθικών αρχών, να αναλάβει κανείς καμιά προσωπική ευθύνη. Καθένας, στηριζόμενος τα γεγονότα και μόνο, μπορεί να πεισθεί ότι οι μεταμοσχεύσεις αποτελούν μέσον θεραπείας ασθενειών του ανθρώπου.

Το δίλημμα, λοιπόν, «ή διενέργεια μεταμοσχεύσεων για την σωτηρία συνανθρώπων μας ή άθιση της εμπορίας του ανθρώπινου σώματος» θα υφίστατο, εφόσον η ηθική αρχή «Η εμπορία του ανθρώπινου σώματος είναι θεμιτή», που αντιφάσκει προς την επιστημονική αρχή «Οι μεταμοσχεύσεις αποτελούν μέσον θεραπείας ασθενειών του ανθρώπου», ήταν, όπως η τελευταία αυτή, αντικειμενικά κατοχυρωμένη. Επειδή, όμως, η ισχύς της ηθικής αρχής «Η εμπορία του ανθρώπινου σώματος είναι θεμιτή» δεν είναι αντικειμενική, υπάρχει πάντοτε η δυνατότητα να αμφισβητηθεί και, αντ' αυτής, να προκριθεί η ηθική αρχή «Η εμπορία του ανθρώπινου σώματος είναι επιλήψιμη», οπότε το δίλημμα «ή διενέργεια μεταμοσχεύσεων για την σωτηρία συνανθρώπων μας ή άθιση της εμπορίας του ανθρώπινου σώματος» αίρεται.

Το πώς οι άνθρωποι θα μπορέσουν να πειστούν για την ορθότητα της ηθικής αρχής «Η εμπορία του ανθρώπινου σώματος είναι επιλήψιμη» και να την υιοθετήσουν αποποιούμενοι την ηθική αρχή «Η εμπορία του ανθρώπινου σώματος είναι θεμιτή» είναι ένα πρόβλημα στην λύση του οποίου θα πρέπει να συμβάλλει η κοινωνία ανεξάρτητα από τα επιτεύγματα της επιστήμης. Σε μια κοινωνία, στην οποία, όπως η δική μας, κυριαρχούν η φτώχεια, η υποκρισία και άλλα ανάλογα αμαρτήματα, είναι επόμενο υπό την επήρεια τους οι άνθρωποι να θεωρούν θεμιτή την εμπορία του ανθρώπινου σώματος. Προφανώς, η βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης πιθανόν να διευρύνει ακόμη περισσότερο το πλήθος των ανθρώπων που επιλέγουν ως ρυθμιστική αρχή της συμπεριφοράς των την αρχή ότι η εμπορία του ανθρώπινου σώματος είναι επιλήψιμη περιορίζοντας, ταυτόχρονα, αν όχι εξαλείφοντας, τον αριθμό των προσώπων που θεωρούν θεμιτή την εμπορία του ανθρώπινου σώματος. Με άλλα λόγια, στην προκειμένη περίπτωση, η ηθική αντιπαράκειται όχι στην πρόοδο της επιστήμης αλλά στην μορφή της κοινωνίας μας. Έτσι, από την στιγμή που η αντιπαράθεση μεταξύ επιστήμης και ηθικής είναι αστήρικτη, το δίλημμα της βιοηθικής «ή διενέργεια μεταμοσχεύσεων για την σωτηρία συνανθρώπων μας ή άθιση της εμπορίας του ανθρώπινου

σώματος», του οποίου η ύπαρξη θα μπορούσε να δικαιολογηθεί στο πλαίσιο μιας τέτοιας αντιπαράθεσης μεταξύ επιστήμης και ηθικής, δεν υφίσταται, δεν είναι, τελικώς, παρά ένα ψευτοδίλημμα.

Η επισημάνση αυτή, όμως, δεν περιορίζεται στο εν λόγω δίλημμα. Και άλλα προβλήματα της βιοηθικής, τα οποία αναφέρθηκαν παραπάνω, είναι ενδεχόμενο να αποδειχθούν, τελικά, ψευδοπροβλήματα, αν επιχειρηθεί να προσεγγισθούν με την καχυποψία που χαρακτηρίζει την φιλοσοφική διερεύνηση των πραγμάτων. Μπορεί, τότε, δηλαδή, μέσα από την προσέγγιση αυτή των προβλημάτων της βιοηθικής να διαπιστωθεί ότι η δυσχέρεια τους δεν είναι εγγενής, αλλά ότι οφείλεται σε παρεξηγήσεις, που, αν αρθούν, θα οδηγήσουν αυτομάτως και στην διάλυση των ζητημάτων αυτών.

Ηθική και γλώσσα

Ειδικότερα, μεταξύ των αιτιών των παρεξηγήσεων, οι οποίες μπορούν να οδηγήσουν στην δημιουργία προβλημάτων, είναι, όπως ήδη επισημάνθηκε, η συνήθεια μας να προβαίνουμε στην υιοθέτηση εννοιών και αξιών που απάδουν προς τον τρόπο με τον οποίον πράγματι συμπεριφερόμαστε εν σχέσει προς αυτές στην ζωή μας. Ο Βιτγκενστάιν υποστήριξε ότι η δημιουργία εν γένει των φιλοσοφικού τύπου προβλημάτων οφείλεται στην παραβίαση του νοήματος των λέξεων και των προτάσεων κατά την συνήθη χρήση τους. Έτσι, στον τομέα της ηθικής φιλοσοφίας ένα από τα βασικά προβλήματα είναι αν η οντότητα του αγαθού μπορεί να συλληφθεί με την νόηση, όπως υπέθεσε, λόγου χάριν, ο Πλάτων ή, μέσω της εμπειρίας, όπως ισχυρίστηκε, για παράδειγμα, ο Σέιφτσπερυ. Το πρόβλημα, εν προκειμένω, προέκυψε από την παραχάραξη του νοήματος της λέξης «αγαθό». Υπετέθη, ορισμένως, ότι η λέξη «αγαθό» δηλώνει ή περιγράφει μια οντότητα, οπότε είναι λογικό να αναζητηθεί, ακολούθως, και ο τρόπος που συλλαμβάνεται αυτή. Στην πραγματικότητα, όμως, δεν συμβαίνει αυτό. Ο όρος «αγαθό» δεν είναι όπως η λέξη «τραπέζι», η οποία περιγράφει ένα αντικείμενο. Η λέξη «αγαθό» στην πραγματικότητα εκφράζει μια προτροπή. Με την φράση, ορισμένως, «Η φιλανθρωπία είναι καλή» ο ομιλητής προτρέπει το πρόσωπο στο οποίο απευθύνεται να συμπεριφερθεί με έναν ορισμένο τρόπο. Εν τοιαύτη περιπτώσει, εάν πράγματι το «αγαθό» εκφράζει, κάθε φορά που εκφέρεται, μια προτροπή να συμπεριφερθούμε με έναν ορισμένο τρόπο και δεν περιγράφει καμιά οντότητα, το πρόβλημα αν η οντότητα το αγαθού συλλαμβάνεται με την νόηση ή την αίσθηση, δεν υφίσταται. Η εισήγηση του Βιτγκενστάιν, λοιπόν, όταν αντιμετωπίζουμε κάποιο φιλοσοφικό πρόβλημα, είναι να μην προσπαθούμε να το λύσουμε, γιατί έτσι θα το περιπλέξουμε ακόμη περισσότερο, αλλά να κοιτάμε ποια είναι στην πραγματικότητα η χρήση των λέξεων και των προτάσεων που σχετίζονται με

αυτό ούτως, ώστε, όταν διαπιστώσαμε ότι αποκλίνουν από την πραγματική χρήση τους, να τις επαναφέρουμε στην πραγματική χρήση τους, οπότε αυτομάτως το πρόβλημα θα εξαλειφθεί.

Χάρη στην μέθοδο που εισηγήθηκε ο Βιτγκενστάιν, μπορούν να αντιμετωπιστούν τα προβλήματα εκείνα της βιοηθικής που συνίστανται στην σύγκρουση επιστημονικών επιτευγμάτων με την ηθική αρχή να μην μεταχειριζόμαστε τους συνανθρώπους ως μέσα στις επιδιώξεις μας, όποιες και αν είναι αυτές. Τέτοια προβλήματα, ορισμένως, που αναφέρθηκαν παραπάνω, είναι η χρήση εθελοντών ως μέσων προκειμένου να ελεγχθεί η αποτελεσματικότητα των φαρμάκων που παρήχθησαν στο πλαίσιο της εξέλιξης της επιστήμης της φαρμακολογίας, ή το δίλημμα που αντιμετώπισε το ζευγάρι από την Γαλλία αν θα έπρεπε αποκτήσει ένα δεύτερο παιδί, προκειμένου να χρησιμοποιηθεί ως μέσο σωτηρίας του πρώτου παιδιού τους που έπασχε από θανατηφόρα ασθένεια, η οποία θα μπορούσε να θεραπευθεί μόνο με μεταμόσχευση μυελού από δότη πρώτου βαθμού συγγενείας, ή αν θα έπρεπε να μην αποκτήσει δεύτερο παιδί, οπότε δεν θα παραβίαζε μεν την ηθική αρχή να μην μεταχειριζόμαστε τον άλλο ως μέσο, αλλά θα άφηνε το πρώτο παιδί τους να πεθάνει. Γενικώς, το ερώτημα, που τίθεται εν προκειμένω, είναι: είναι θεμιτό να ανασταλεί η πρόοδος της επιστήμης, εφόσον τα επιτεύγματα της τελευταίας αυτής παραβιάζουν την ηθική αρχή να μην χρησιμοποιούμε τους συνανθρώπους μας ως μέσα;

Αν, ακολουθώντας την προτροπή του Βιτγκενστάιν, εξετάσουμε το περιεχόμενο της αρχής «Δεν πρέπει να μεταχειριζόμαστε τους συνανθρώπους μας ως μέσα» κατά την χρήση της στην πραγματικότητα, θα διαπιστώσαμε ότι αυτή στερείται νοήματος. Πράγματι, στην ζωή μας χρησιμοποιεί ο ένας τον άλλο ως μέσο — ο επιβάτης του λεωφορείου τον οδηγό του τελευταίου αυτού για να τον μεταφέρει στον προορισμό του και ο οδηγός του λεωφορείου τον επιβάτη του τελευταίου αυτού, για να δικαιολογήσει την εργασία του, αφού, αν δεν υπήρχαν επιβάτες, δεν θα υπήρχε λόγος να προσληφθούν οδηγοί· ο μαθητής τον δάσκαλο για να μορφωθεί και ο δάσκαλος τον μαθητή για να δικαιολογήσει τον μισθό που εισπράττει ως δάσκαλος· κ.ο.κ. Είναι αδύνατον πράγματι, όσο κι αν ψάξει κανείς στις σχέσεις των ανθρώπων, να βρει κάποιο πρόσωπο που να μην χρησιμοποιεί κάποιον άλλο ως μέσο. Ακόμη και στην πιο άδολη σχέση, όταν αγαπά κανείς χωρίς κανένα απολύτως συμφέρον, μόνο και μόνο γιατί νιώθει μια έλξη προς τον άλλο, μεταχειρίζεται τον άλλο ως μέσο, αφού χωρίς τον άλλο δεν θα μπορούσε να νιώσει το συναίσθημα της αγάπης που βιώνει.

Εν τοιαύτη περιπτώσει, αν πράγματι η αρχή «Να μην μεταχειρίζεσαι τον άλλο ως μέσο» στερείται νοήματος, τα διλήμματα της βιοηθικής στο πλαίσιο των οποίων καλούμεθα να επιλέξουμε ή την πρόοδο της επιστήμης ή την αρχή «Να μην μεταχειρίζεσαι τον άλλο ως μέσο» αίρονται. Στο πλαίσιο της γενικής διαπίστωσης, σύμφωνα με την οποία όλοι στην ζωή μας κατά τις σχέσεις μας

με τους άλλους χρησιμοποιούμε κατ' ανάγκην τους τελευταίους αυτούς ως μέσα, είναι θεμιτό τόσο για τον έλεγχο της αποτελεσματικότητας των φαρμάκων να χρησιμοποιούνται εθελοντές ως μέσα, όσο και ένα ζευγάρι να φέρει στον κόσμο ένα δεύτερο παιδί χρησιμοποιώντας το ως μέσο σωτηρίας του πρώτου παιδιού του, το οποίο θα μπορούσε να σωθεί αν του γινόταν μεταμόσχευση μυελού των οστών από αδέρφι του.

Μάλιστα, η χρησιμοποίηση εν προκειμένω των άλλων ως μέσων θα μπορούσε να λεχθεί ότι δεν έχει απλώς τον χαρακτήρα της ανοχής — μιας ανοχής που εκφέρεται με φράσεις του τύπου «τι να κάνομε, αφού όλοι μας μεταχειριζόμαστε ο ένας τον άλλο ως μέσο, ας χρησιμοποιηθούν και στις περιπτώσεις αυτές οι άλλοι ως μέσα» —, αλλά προσλαμβάνει την σημασία της προτροπής. Συγκεκριμένα, οι σχέσεις των ανθρώπων, στις οποίες ο ένας μεταχειρίζεται τον άλλον ως μέσο, δεν τοποθετούνται όλες τους στο ίδιο επίπεδο. Η σχέση μιας πόρνης με τον πελάτη της εκλαμβάνεται ως κατώτερη από την ερωτική σχέση του Ρωμαίου και της Ιουλιέτας, η σχέση που υπάρχει μεταξύ του οδηγού και του επιβάτη του λεωφορείου θεωρείται πιο ανώδυνη από την σχέση που υπάρχει μεταξύ του εκβιαστή και του θύματος του, κ.ο.κ. Εν ονόματι των διακρίσεων μεταξύ των ανθρώπινων σχέσεων η χρησιμοποίηση, λόγου χάριν, εθελοντών για τον έλεγχο της αποτελεσματικότητας των φαρμάκων συγκρινόμενη προς την εμπορία του ανθρώπινου σώματος για εξασφάλιση μοσχευμάτων μπορεί όχι απλώς να εκληφθεί ως κάτι φυσιολογικό, αλλά, επιπλέον, ως κάτι ηθικά θεμιτό. Έτσι, μπορεί να υποστηριχθεί ότι οι περιπτώσεις, εν γένει, όπου, στο πλαίσιο των επιτευγμάτων της επιστήμης, προκειμένου να διασφαλιστεί το αγαθό της ανθρώπινης ζωής, χρησιμοποιούνται συνάνθρωποι μας ως μέσα, χωρίς να υπάρχει η πρόθεση να θιγεί η ζωή τους, δεν είναι ηθικά επιλήψιμες.

Αν, ωστόσο, η αποκατάσταση του ορισμού της ηθικής και η διερεύνηση του ηθικού τρόπου με τον οποίο πράγματι συμπεριφερόμαστε στην καθημερινή ζωή μας μάς επιτρέπουν την άρση παραλείψεων και παρεξηγήσεων και, κατ' επέκταση, των προβλημάτων της βιοηθικής που συνεπάγονται αυτές, υπάρχουν άλλα ζητήματα της βιοηθικής για την αντιμετώπιση των οποίων χρειάζεται αναμόρφωση του περιεχομένου των εννοιών οι οποίες σχετίζονται με αυτά. Ένα τέτοιο ζήτημα, ορισμένως, είναι το πρόβλημα που δημιουργήθηκε από την χρήση των δανεικών μητέρων, το οποίο μπορεί να βρει την λύση του εφόσον ανασκευαστεί το παραδοσιακό περιεχόμενο της έννοιας της μητέρας.

Συγκεκριμένα, μια από τις διακρίσεις των εννοιών είναι η διαίρεση τους σε εκείνες που βασίζονται στο νόημα των όρων με τις οποίες δηλώνονται αυτές και σε εκείνες, τις εμπειρικές έννοιες, των οποίων το περιεχόμενο βασίζεται στις πληροφορίες που παρέχει η εμπειρία. Η έννοια του τριγώνου, για παράδειγμα, σύμφωνα με την οποία τρίγωνο είναι ένα σχήμα που αποτελείται από τρεις πλευρές οι οποίες σχηματίζουν τρεις γωνίες, ανήκει στην πρώτη κατηγορία,

καθώς το περιεχόμενο της έννοιας του τριγώνου ταυτίζεται με το νόημα της λέξης «τρίγωνο». Το περιεχόμενο των εννοιών της κατηγορίας αυτής παραμένει αμετάβλητο μέσα στην εξέλιξη του χρόνου· ανέκαθεν η έννοια του τριγώνου αναφερόταν σε ένα σχήμα με τρεις γωνίες και θα συνεχίσει πάντοτε να αναφέρεται σε ένα σχήμα με τρεις γωνίες. Εν αντιθέσει προς τις έννοιες που το περιεχόμενο τους ταυτίζεται με το νόημα των όρων με τους οποίους διατυπώνονται, οι εμπειρικές έννοιες χαρακτηρίζονται από ό,τι ο Βάισμαν αποκάλεσε «ανοικτή δομή», διαθέτουν δηλαδή ένα περιεχόμενο που μπορεί υποστεί αλλαγή. Για παράδειγμα, ενώ άλλοτε στην εμπειρική έννοια της φράουλας, μεταξύ των γνωρισμάτων που συγκροτούσαν το περιεχόμενο της, περιλαμβανόταν το γεγονός ότι καρποφορεί την άνοιξη, σήμερα, χάρη στην καλλιέργειά της σε θερμοκήπια, τούτο δεν ισχύει· οι φράουλες καρποφορούν πλέον καθ' όλην την διάρκεια του έτους. Η έννοια της μητέρας, επίσης, συνιστά μια εμπειρική έννοια, η οποία, ως τέτοια, είναι μεταβλητή.

Πράγματι, κατά το παρελθόν η μητέρα οριζόταν ως η γυναίκα η οποία, ύστερα από την γονιμοποίηση κάποιου ωαρίου της στην μήτρα της και την ανάπτυξη του εμβρύου επί ένα χρονικό διάστημα μέσα της, φέρνει στον κόσμο ένα παιδί. Σήμερα κανένα σχεδόν από τα γνωρίσματα αυτά, που συνιστούσαν άλλοτε το περιεχόμενο της εμπειρικής έννοιας της μητέρας, δεν ισχύει, αφού μπορεί κάλλιστα το ωάριο να γονιμοποιηθεί εκτός της μήτρας της μητέρας και το έμβρυο να αναπτυχθεί εκτός της τελευταίας αυτής. Το μόνο χαρακτηριστικό που διατηρείται από τον ανωτέρω παρατεθέντα παραδοσιακό ορισμό της μητέρας είναι η ιδιοκτησία του ωαρίου, η οποία στο μέλλον, μπορεί να υποθέσει κανείς, είναι ενδεχόμενο με την περαιτέρω εξέλιξη της επιστήμης να καταργηθεί.

Εν τωιαύτη περιπτώσει, αν κάποτε με την τεχνητή παρασκευή ωαρίου καταργηθεί η ιδιοκτησία του τελευταίου αυτού, είναι σαφές ότι ο παραδοσιακός ορισμός της μητέρας στο σύνολο του θα έχει εξαλειφθεί και εκείνο που ως τώρα έχει καθιερωθεί να αποκαλείται «φυσική μητέρα» δεν θα υπάρχει. Τότε, όταν πλέον, ύστερα από τις αναμενόμενες ραγδαίες εξελίξεις στην επιστήμη, η έννοια της φυσικής μητέρας δεν θα υφίσταται, θα εξαλειφθεί, επίσης, το δημιουργηθέν σήμερα, εξαιτίας της προόδου της επιστήμης, δίλημμα για το ποια μεταξύ της φυσικής μητέρας και της δανεικής μητέρας είναι η πραγματική μητέρα του παιδιού που προήλθε από την γονιμοποίηση του ωαρίου μιας γυναίκας και την ανάπτυξη του εμβρύου στην μήτρα μιας άλλης γυναίκας. Παράλληλα, με την κατάργηση, στην προοπτική των διαγραφόμενων επιστημονικών επιτευγμάτων, της ιδιοκτησίας του ωαρίου θα λυθούν και άλλα ηθικά ζητήματα που προέκυψαν από την εφαρμογή της μεθόδου της τεχνητής γονιμοποίησης σε δοκιμαστικό σωλήνα. Ειδικότερα, εάν και εφόσον επιτευχθεί η παρασκευή τεχνητού ωαρίου, δεν θα υπάρχει πλέον λόγος να παράγονται εφεδρικά έμβρυα και, κατά συνέπεια, δεν θα έχει πλέον νόημα η θέση βασανιστικών σήμερα ερωτημάτων του

τύπου: «Επί πόσο διάστημα θα πρέπει να διατηρούνται τα εφεδρικά έμβρυα;», «Αν, τελικά, τα εφεδρικά έμβρυα δεν χρησιμοποιηθούν, επιτρέπεται η θανάτωσή τους ή μπορούν να χρησιμοποιηθούν για ερευνητικούς σκοπούς;», «Είναι θεμιτό τα εφεδρικά έμβρυα να χρησιμοποιηθούν από ένα άλλο ζευγάρι, διαφορετικό από εκείνο στο οποίον ανήκουν, ή να τα χρησιμοποιήσει ο ένας από τους συζύγους, αν, εν τω μεταξύ πεθάνει ο άλλος;». Η πρόοδος της επιστήμης, λοιπόν, η οποία δημιούργησε τα ηθικά αυτά δίλημμα, είναι εκείνη, επίσης, που θα δώσει την λύση σε αυτά δημιουργώντας τις προϋποθέσεις για μια κοινωνία, όπου τα παιδιά δεν θα έχουν έλθει στον κόσμο από τις καλούμενες σήμερα φυσικές μητέρες.

Βέβαια, ένας τέτοιος κόσμος με παιδιά χωρίς φυσικές μητέρες, με ορφανά, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, παιδιά μοιάζει εφιαλτικός. Μοιάζει εφιαλτικός ο κόσμος αυτός, όμως, στα μάτια τα δικά μας, τα οποία έχουν εκπαιδευθεί να βλέπουν τα πράγματα μέσα από τις έννοιες και τις αξίες που έχουν παγιωθεί κατά την διάρκεια πολλών αιώνων. Διαφορετικά, για τους πολίτες της κοινωνίας εκείνης του μέλλοντος, η οποία θα διέπεται από τις έννοιες και τις αξίες που θα έχουν προέλθει από τις διαγραφόμενες ταχύτατες εξελίξεις της επιστήμης, θα είναι ένας κόσμος τόσο φυσικός όσο φυσικός φαίνεται σε μας ο κόσμος που ίσχυε μέχρι πριν από μερικές μόλις δεκαετίες.

Άλλωστε, η επιστήμη ενίοτε δεν κάνει τίποτε άλλο παρά να μεταφέρει στην πραγματικότητα τα οράματα που εμπνεύστηκαν μεγάλοι φιλόσοφοι του παρελθόντος. Μήπως η επισήμανση, ορισμένως, ότι, χάρη στην μέθοδο της τεχνητής γονιμοποίησης σε δοκιμαστικό σωλήνα, είναι δυνατόν να γεννιούνται ορφανά παιδιά, δεν επαναφέρει στο προσκήνιο την ιδέα τρόπον τινά του Πλάτωνος ότι στην ιδανική κοινωνία που οραματίστηκε τα παιδιά θα πρέπει, μόλις γεννιούνται, να απομακρύνονται από τους φυσικούς γονείς των, ώστε να μην ξέρουν αυτά ποιος είναι ο αληθινός πατέρας και ποια η αληθινή μητέρα τους και να θεωρούν ως γονείς των κάθε πολίτη που θα τους ταίριαζε ηλικιακά;

Επιστήμη, φύση, κοινωνία

Ο Πλάτων, όμως, εισηγήθηκε την ιδέα των ορφανών παιδιών στην ιδανική κοινωνία ως μέτρο εξάλειψης των ανισοτήτων μεταξύ των πολιτών, μια και, αποσπώντας η πολιτεία τα νεογέννητα παιδιά από τους γονείς των, τα τελευταία αυτά θα αγνοούσαν την κοινωνική καταγωγή τους και την οικονομική κατάσταση τους και, με δεδομένο ότι η κοινωνία θα φρόντιζε να τα μεταχειριστεί όλα τους με τον ίδιο τρόπο, θα είχαν την ικανοποίηση όλα ότι είναι ίσα. Προς την κατεύθυνση του οράματος του Πλάτωνος για την ιδανική μορφή κοινωνίας, λοιπόν, θα πρέπει επιτεύγματα της σύγχρονης επιστήμης, όπως η δημιουργία ορφανών παιδιών ή η εξάλειψη της αποκλειστικότητας της φυσικής μητέρας,

να συνοδεύονται από την φιλοδοξία ότι θα συμβάλουν στην διαμόρφωση ενός κόσμου με περισσότερη από όση σήμερα ισότητα μεταξύ των ανθρώπων. Γιατί, στόχος της επιστήμης εν γένει, σε τελευταία ανάλυση, είναι πώς θα βοηθήσει τους ανθρώπους να απαλλαγούν από τον μόχθο και από τις αδυναμίες που τους ταλαιπωρούσαν κατά το παρελθόν. Και τούτο η επιστήμη το επιδιώκει όχι σε βάρος της φύσης, όπως άκριτα συνήθως υποστηρίζεται, αλλά μέσα από την αξιοποίηση των αθέατων δυνατοτήτων της τελευταίας αυτής.

Μερικές φορές, βέβαια, η επιστήμη δίνει την εντύπωση ότι με τα επιτεύγματα της παραβιάζει την φύση, όπως, παραδείγματος χάριν, στην περίπτωση της αποκρυπτογράφησης του γενετικού υλικού, η οποία μπορεί να παράσχει την δυνατότητα σε διάφορες εταιρείες να εντάσσουν στους κόλπους των ορισμένες κατηγορίες πολιτών αποκλείοντας τις άλλες ως ανεπιθύμητες ή να δώσει την ευκαιρία σε μια ανεξέλεγκτη μορφή εξουσίας να επιβάλει έναν αναίμακτο φυλετισμό δημιουργώντας μια καθολικά ομογενοποιημένη φυλή. Αναμφιβόλως, μια τέτοια ρατσιστική συμπεριφορά, η οποία τείνει στην διαμόρφωση ενιαίας μορφής ανθρώπων, απάδει προς την υφιστάμενη φύση του ανθρώπινου γένους, το οποίο διακρίνεται σε επιμέρους φυλετικά σύνολα. Εν τοιαύτη περιπτώσει, μια επιστημονική ανακάλυψη, όπως η αποκρυπτογράφηση του γενετικού υλικού, η οποία παρέχει την δυνατότητα να προκύψει ένα ανθρώπινο γένος διαφορετικό από το ανθρώπινο γένος που η φύση τώρα εμφανίζει με τις φυλετικές διακρίσεις του, φαίνεται σαν να στρέφεται κατά της φύσης. Στην πραγματικότητα, όμως, δεν συμβαίνει αυτό. Εκείνο το οποίο η επιστήμη, εν προκειμένω, επιχειρεί είναι να αναδειξεί μια δυνατότητα της φύσης, η οποία ακόμη δεν έχει εκδηλωθεί. Εάν ανατρέξει κανείς στην ιστορία του ανθρώπινου γένους, θα διαπιστώσει ότι, για να φθάσει στην σημερινή μορφή του ο άνθρωπος, χρειάστηκε να υποστεί μεταβολές, για τις οποίες απαιτήθηκαν μακρές χρονικές περίοδοι. Ποιος, λοιπόν, αποκλείει να συνεχιστούν οι αλλαγές αυτές και το ανθρώπινο γένος να οδηγηθεί προοδευτικά, στο απώτατο μέλλον, σε μια μορφή, όπως αυτή που σήμερα προδικάζει η επιστήμη; Ό,τι η τελευταία αυτή επιχειρεί δεν είναι να παραβιάσει την φύση· ό,τι στρέφεται εναντίον της φύσης, μπορεί να υποστηριχθεί, είναι θνησιγενές και θα χαθεί. Εκείνο που πράγματι επιδιώκει η επιστήμη, είναι, αξιοποιώντας δυνάμεις της φύσης, οι οποίες ακόμη δεν έχουν εκδηλωθεί, να μεταφέρει στο παρόν καταστάσεις που θα εμφανιστούν στο μέλλον. Με άλλα λόγια, η επιστήμη επιζητεί να συντομεύσει τον χρόνο της εξέλιξης της φύσης. Αυτό είναι το μεγάλο μάθημα της φιλοσοφίας των αλχημιστών της Αναγέννησης. Όταν οι τελευταίοι αυτοί με τα πειράματά τους την εποχή εκείνη προσπαθούσαν να δημιουργήσουν χρυσάφι από φτηνά όπως ο μόλυβδος, μέταλλα διακήρυσσαν ότι δεν εναντιώνονταν στην φύση, αλλά ότι ευθυγραμμίζονταν προς τις άδηλες δυνάμεις της. Ο βασικός νόμος που διέπει την φύση, παρατηρούσαν οι αλχημιστές, είναι η αρχή της μετασχημάτισης, σύμφωνα με την οποία το κάθε ον τείνει να μετασχηματιστεί σε

μιαν ανώτερη ύπαρξη· για παράδειγμα, ο σπόρος μετασχηματίζεται σε δέντρο, η χρυσαλλίδα σε πεταλούδα, κ.ο.κ. Στο πλαίσιο της αρχής της μεταστοιχείωσης, λοιπόν, όπου το κάθε ον μετασχηματίζεται σε κάτι ανώτερο, ήταν λογικό, κατά τους αλχημιστές, ο μόλυβδος, επίσης, που βρίσκεται στα σπλάχνα της γης κάποτε να μετασχηματιστεί σε ένα ανώτερης υφής μέταλλο, όπως είναι το χρυσάφι. Επειδή, όμως, για την μεταβολή αυτή η φύσης θα χρειαζόταν ένα απείρως μεγάλο χρονικό διάστημα, αποφάσισαν οι αλχημιστές, υποβοηθώντας το έργο της φύσης με τα πειράματά τους, να μετατρέψουν τον μόλυβδο σε χρυσάφι και, κατ' αυτόν τον τρόπο, να άρουν, την φτώχεια, μια από τις κύριες πηγές της δυστυχίας του ανθρώπου.

Δεν υπάρχει αμφιβολία, βέβαια, ότι με την μεταφορά, χάρη στα μεγάλα επιτεύγματα της επιστήμης, απώτερων μελλοντικών καταστάσεων της φύσης στους κόλπους μιας κοινωνίας της οποίας τα μέλη έχουν συνηθίσει να βλέπουν την φύση όπως υφίσταται τώρα και έχουν μάθει να ρυθμίζουν την συμπεριφορά τους με την εικόνα αυτή της φύσης δημιουργούνται έντονοι προβληματισμοί, αξεπέραστα διλήμματα, βασανιστικά αδιέξοδα. Είναι, όμως, οι κραδασμοί αυτοί στους κόλπους της κοινωνίας μας λόγος ικανός για να αποτραπεί η πρόοδος της επιστήμης; Αλήθεια, σε ποιο επίπεδο θα βρισκόταν σήμερα ο πολιτισμός και, γενικότερα, η κοινωνία, αν, προκειμένου να αποφευχθούν τα προβλήματα που δημιουργούν τα μεγάλα επιτεύγματα της επιστήμης, αποφάσιζε, λόγου χάριν, ο Κοπέρνικος να σιωπήσει αντί να δημοσιεύσει το 1543 την θεωρία του για το ηλιοκεντρικό σύστημα; Και αυτή, ασφαλώς, δεν είναι η μοναδική φορά που οι επιστήμονες, αδιαφορώντας για τις προσωπικές ταλαιπωρίες των και παρακάμπτοντας τις κοινωνικές επιπτώσεις των ανακαλύψεων τους, δεν δίστασαν να τις υποστηρίξουν. Ευτυχώς για μας τους επιγόνους των!